

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi

**“PARLAMENT MÜZAKIRƏLƏRİNİN BÜDCƏ
QƏRARLARINA TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”
LAYİHƏSİ ÜZRƏ APARILAN MONİTORİNQIN
NƏTİCƏLƏRİ**

BAKI - 2008

Bu tədqiqat İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin 2007-ci ilin noyabr - 2008-ci ilin mart ayları ərzində həyata keçirdiyi **“Parlament müzakirələrinin büdcə qərarlarına təsirinin qiymətləndirilməsi”** layihəsi çərçivəsində aparılmış monitorinqin nəticələri əsasında hazırlanmışdır.

Layihə **Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım Fondunun** (Azərbaycan) maliyyə dəstəyi ilə yerinə yetirilib.
Tədqiqatın məzmununa görə ACİ-YF heç bir məsuliyyət daşımır.

May, 2008

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi

AZ1006, Bakı ş., Tolstoy küç., 51,

Tel./ Fax: (+99412) 437 19 88

E-mail: sei@azeurotel.com

X ü l a s ə

Bu tədqiqatda 2008-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin təmsalında millət vəkillərinin, bütövlükdə Milli Məclisin (MM) büdcə müzakirələrində fəallıq səviyyəsinin və büdcə qərarlarına təsiretmə dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsinə cəhd göstərilib.

Tədqiqat zamanı 2008-ci ilin dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin və büdcə paketinin MM-ə daxil olmasından təsdiq edilməsinədək olan mərhələdə büdcə ətrafında gedən müzakirələrin monitorinqi təmin olunub və ekspert təhlili aparılıb. Qanunverici orqanın büdcə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsilə bağlı ekspert təhlili kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə əsaslanıb. Müzakirələrin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi zamanı müzakirələrin davam etmə müddəti, orta hesabla bir çıxışdə nə düşən vaxtın həcmi, ayrı-ayrı komissiyaların fəallığı, təkliflərin sayı kimi indikatorlardan istifadə edilib. Millət vəkillərinin çıxışlarının məzmunu və müzakirəyə çıxarılmış sənədlə birbaşa, yaxud dolaylı bağlılığı, çıxışlarda irəli sürülən təkliflərin məzmunu, onların konkretliyi, büdcə qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunluğu, nəhayət təkliflərin əsaslandırılmış olub-olmaması müzakirələrin keyfiyyət meyarları kimi nəzərdən keçirilib.

Deputatların çıxışlarında səslənən təkliflərə büdcənin tərtibinə cavabdeh olan icra hakimiyyəti orqanlarının münasibəti, habelə qanun layihəsi növbəti oxunuşlara çıxarılarəkən deputatların təkliflərinin nəzərə alınma səviyyəsi tədqiqat zamanı xüsusilə diqqət mərkəzində olub.

Monitorinqin gəldiyi nəticələr aşağıdakılardan ibarət olub:

1. Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin xüsusi proseduru nəzərdə tutulmayıb. Belə müzakirələr bütün qanun layihələri üçün nəzərdə tutulan vahid prosedurlar çərçivəsində aparılır;
2. 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və büdcə paketinin MM-ə təqdim edilməsi və mətbuatda dərci zamanı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş prosedur qaydalarına tam əməl olunmayıb;
3. Büdcə layihəsinin MM-in daimi komissiyalarında və parlamentin plenar iclaslarında müzakirəsinin dəqiq işlənmiş proseduru olmadığından belə müzakirələr yaygın və formal xarakter daşıyır;
4. Büdcə layihəsinin parlament müzakirələri ciddi prosedur pozuntuları və kəskin zaman məhdudiyyətləri ilə müşayiət olunub;
5. Büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı millət vəkillərinin öz seçicilərinin maraqlarını ifadə etmək cəhdləri və təşəbbüsləri parlament rəhbərliyi tərəfindən anlaşılmaz bir narahatlıq və narazılıqla qarşılanıb;
6. Büdcə müzakirələri zamanı millət vəkillərinin irəli sürdükləri təklif və tövsiyələr büdcə qərarlarının qəbulu zamanı, demək olar, nəzərə alınmayıb (millət vəkillərinin çıxışlarında səslənən 156 təklifin yalnız 2-si büdcə layihəsində edilən dəyişikliklərdə nəzərə alınıb).

M ü n d ə r i c a t

Giriş	5
I. Büdcənin parlament müzakirələrinin hüquqi bazası	6
II. 2008-ci il dövlət büdcəsi paketinin MM-ə daxil olması proseduruna əməl edilməsinin monitorinqi	10
III. 2008-ci il dövlət büdcəsi layihəsinin MM-in komissiyalarında müzakirəsinin monitorinqi	12
IV. Dövlət büdcəsi layihəsinin parlamentin plenar iclaslarında müzakirəsinin qiymətləndirilməsi	18
1. Dövlət büdcəsinin müzakirələrinin davam etmə müddəti və çıxışların ümumi statistikasını	18
2. Büdcə müzakirələrində komissiyaların fəallığı	19
3. Çıxışların məzmununa görə büdcə müzakirələrinin qiymətləndirilməsi	19
4. Təkliflərin xarakterinə görə büdcə müzakirələrinin qiymətləndirilməsi	20
5. Təkliflərin prioritetləşdirilməsi	24
6. Deputatların təkliflərinə hökumətin yekun münasibəti	24
7. Büdcə layihəsində dəyişikliklər	25
8. Büdcə müzakirələrinin gedişi və formatı ilə bağlı problemlər	26
V. Millət vəkiliyyərinin dövlət büdcəsilə bağlı məlumatlılığının qiymətləndirilməsi	27
Monitorinqdən əldə olunan nəticələr	27

Giriş

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən, ölkə parlamentinin ən mühüm səlahiyyətlərindən biri dövlət büdcəsinin təsdiqi və onun icrasına nəzarətin həyata keçirilməsidir. Parlament tərəfindən həyata keçirilən büdcə nəzarətinin effektivliyi parlamentin bütövlükdə büdcə prosesinə nə qədər fəal cəlb edilməsindən və deputatların dövlət büdcəsi müzakirələrinə nə dərəcədə fəal qoşulmasından bilavasitə asılıdır. Digər tərəfdən, dövlət büdcəsi vəsaitinin istifadəsində hesabatlılığın, şəffaflığın və səmərəliliyin təmin edilməsi, habelə büdcə prosesinə vətəndaş cəmiyyətinin təsirli nəzarət sisteminin formalaşması, müəyyən mənada, məhz parlamentin büdcə prosesində iştirakı səviyyəsi ilə müəyyən olunur.

Azərbaycanda büdcə prosesinin tədqiqi göstərir ki, hazırda qanunverici hakimiyyətin büdcə qərarlarına real təsir dərəcəsi elə də böyük deyildir. Qüvvədə olan qanunvericilikdə növbəti ilin büdcə layihəsinin hazırlanması prosesində parlamentin iştirakı nəzərdə tutulmur. Qeyd etməyə dəyər ki, büdcə layihəsinin hazırlanması təxminən 9 aylıq bir dövrü əhatə edir (cari ilin yanvar ayının sonuncu on günlüyündən sentyabrın 25-dək). Parlament büdcə proseslərinə yalnız bu mərhələdən sonra – büdcə layihəsinin parlament müzakirələri dövründə - qoşula bilər. Parlamentin büdcə prosesinin əvvəlki mərhələlərinə hər hansı bir formada qatıla bilməməsi və büdcə qanunu ilə birgə müzakirəyə təqdim edilən büdcə sənədlərinin kifayət qədər irihəcmli olması, habelə büdcə müzakirələri üçün qanunvericilikdə cəmi 2 (iki) ay vaxtın nəzərdə tutulması deputatların büdcə sənədləri ilə müfəssəl tanışolma imkanlarını xeyli dərəcədə məhdudlaşdırır.

Dövlət büdcəsi layihəsinin məhz qanunverici orqana təqdim edildiyi şəkildə və həmin rəqəmlərlə təsdiq edilməsini parlamentin büdcə proseslərinə passiv cəlb olunmasının nəticəsi hesab etmək olar. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, büdcə layihəsində parlament müzakirələri dövründə edilən dəyişikliklər də əsasən məhz icra hakimiyyətinin təşəbbüsü ilə baş verir.

Belə bir vəziyyətdə əksər parlament üzvləri bir tərəfdən büdcə müzakirələrində parlamentin rolunu və vəzifələrini yetərinə qiymətləndirə bilmir, digər tərəfdən isə ayrı-ayrı icra hakimiyyəti orqanlarının təsiri altına düşərək həmin qurumların büdcə maraqlarının ifadəçisinə çevrilirlər.

Bütün qeyd olunanlar ölkənin ali qanunvericilik orqanı olan MM-də büdcə müzakirələrinin gedişinin, həmin müzakirələrdə deputatların fəallıq səviyyəsinin və bütövlükdə büdcənin parlament müzakirələrinin effektivliyinin vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən qiymətləndirilməsini zəruri edir.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi ACİ-YF-in maliyyə dəstəyi ilə 2008-ci ilin büdcə layihəsinin timsalında büdcənin parlament müzakirələrində deputatların fəallığını və müzakirələrin effektivliyini qiymətləndirmək istiqamətində layihə həyata keçirib. Layihə çərçivəsində parlament komissiyalarının və parlamentin büdcə müzakirələri ilə bağlı iclaslarının stenoqramı aparılmaqla və millət vəkilləri arasında sorğu keçirilməklə monitoring aparılıb. Monitoring nəticəsində: I) dövlət büdcəsinin müzakirələrində millət vəkillərinin iştirak səviyyəsi və onların təkliflərinin nəzərə alınma dərəcəsi müəyyənəndirilib, II) büdcənin parlament müzakirələri ilə bağlı problemlər aşkarlanıb.

Layihə çərçivəsində aparılan monitoring və tədqiqatın nəticələri 2008-ci il mayın 7-də Beynəlxalq Mətbuat Mərkəzində millət vəkillərinin, QHT və KİV təmsilçilərinin, müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə keçirilən dəyirmi masada təqdim olunub.

I. Büdcənin parlament müzakirələrinin hüquqi bazası

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin (*Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətləri*) 2-ci bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə təqdim edilir.

Ölkə Konstitusiyasının 95-ci maddəsinə (*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin həll etdiyi məsələlər*) əsasən, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatına əsasən, Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və onun icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin səlahiyyətinə aiddir.

Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun (*2 iyul 2002-ci il № 358-IIQ*) **13-cü maddəsinə** (*Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsinə dair sənədlərin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilməsi*) əsasən, növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi ona əlavə edilmiş digər sənədlərlə birlikdə cari ilin oktyabr ayının 15-dən gec olmayaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq Milli Məclisin müzakirəsinə və təsdiqinə təqdim edilir.

Qanunun 12-ci maddəsinə (*Dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə hazırlanan və təqdim olunan sənədlər*) əsasən, növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi ilə bağlı aşağıdakı sənədlər MM-ə təqdim edilir:

- * növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və qanun layihəsinə dair izahat;
- * Azərbaycan Respublikasının növbəti büdcə ili və gələn üç il üzrə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri;
- * büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətləri;
- * dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan məqsədli proqramlar;
- * büdcə gəlirləri təsnifatının, funksional, iqtisadi və təşkilati təsnifatların paraqrafları səviyyəsində gəlirlərin və xərclərin layihəsi;
- * dövlət borcları və dövlət zəmanəti ilə digər öhdəliklərə dair məlumat;
- * növbəti il üzrə icmal büdcənin funksional və iqtisadi təsnifata uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində layihəsi;
- * növbəti il üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin, habelə sonrakı üç il üzrə icmal büdcənin layihələrinə uyğun olaraq mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramlarının layihələri;
- * Azərbaycan Respublikasının ərazisi üzrə toplu maliyyə balansı;
- * qanunvericiliyə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq olunması nəzərdə tutulduğu hallarda növbəti büdcə ili üzrə büdcədən kənar dövlət fondlarının büdcələri haqqında qanun layihələri;
- * növbəti büdcə ili üzrə gəlirlərin və xərclərin ötən ilin faktiki və cari ilin gözlənilən nəticələri ilə (gəlirlərin təsnifatı üzrə, xərclərin funksional, iqtisadi və təşkilati təsnifatının paraqrafları səviyyəsində) müqayisəsi;
- * cari ilin icmal büdcəsinin gözlənilən icrasına dair məlumat;
- * büdcədən kənar əməliyyatlara dair icmal hesabat;
- * keçən büdcə ilində faktiki və cari büdcə ilində gözlənilən maliyyələşdirmə mənbələri barədə hesabat;
- * müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən digər sənədlər.

Qanunun 14-cü maddəsinə (*Dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin dərc edilməsi*) əsasən, növbəti il üçün dövlət büdcəsinin layihəsi yuxarıda göstərilən 1-10-cu sənədlərlə birlikdə MM-ə daxil olduğu tarixdən 10 gün ərzində mətbuatda dərc edilir.

Qanunun 15-ci maddəsinə (*Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi layihəsinin müzakirəsi və təsdiqi*) əsasən, növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi layihəsinin müzakirəsi və təsdiqi MM-in Daxili Nizamnaməsinə uyğun olaraq həyata keçirilir. MM-in iclasında növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsinin müzakirəsində icra hakimiyyəti orqanları iştirak edir. Büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı Milli Bankın İdarə Heyətinin sədri qarşıdakı il üçün pul siyasətinin əsas istiqamətləri barədə MM-ə məlumat verir. Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsinin layihəsi MM-də cari ilin dekabr ayının 20-dən gec olmayaraq təsdiq edilir.

Qanunun 16-cı maddəsinə (*Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunla təsdiq olunan əsas göstəricilər*) əsasən növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunla aşağıdakı əsas göstəricilər təsdiq olunur:

- * gəlirlərin və xərclərin ümumi məbləği;
- * vergilərin dərəcələri;
- * mədaxil mənbələri üzrə gəlirlərin məbləği;
- * mənbələr üzrə qrantlar və transfertlər;
- * ayrı-ayrı gəlirlərin büdcələr arasında bölgüsü və ayırma normaları;
- * funksional və iqtisadi təsnifata uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində xərclərin məbləği;
- * Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə və yerli büdcələrə verilən qrantların, dotasiyaların, subsidiyaların və subvensiyaların məbləği;
- * digər büdcə ssudalarının ümumi məbləği və istiqamətləri;
- * daxili və xarici dövlət borclarının faizləri və əsas məbləğləri üzrə ödənişlər;
- * dövlətin üçüncü tərəf qarşısında öhdəliyinin yuxarı həddi;
- * sair beynəlxalq öhdəliklərin məbləği;
- * ehtiyat fondlarının məbləği;
- * Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici borclanmasının (il ərzində götürülə biləcək dövlət borcunun, o cümlədən dövlət istiqrazları hesabına cəlb ediləcək vəsaitin məbləği) və büdcə ili ərzində veriləcək maliyyə zəmanətləri üzrə məbləğin yuxarı həddi;
- * xərclərin maliyyələşdirilmə ardıcılığı;
- * dövlət büdcəsinin müdafiə olunan xərc maddələri;
- * dövlət büdcəsi kəsinin yuxarı həddinin məbləği;
- * Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun gəlirləri nəzərə alınmadan icmal büdcə kəsinin yuxarı həddinin məbləği;
- * icmal büdcənin xərclərinin yuxarı həddinin məbləği;
- * təsdiq olunması zəruri hesab edilən digər göstəricilər.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin (*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Daxili Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 17 may 1996-cı il, № 74-IQ*) **14-cü maddəsinə** (*Milli Məclisə təqdim edilmiş qanun və qərar layihələrinin qeydiyyatı və Milli Məclisin daimi komissiyalarına göndərilməsi*) əsasən, MM-ə təqdim edilmiş qanun və qərar layihələrini MM-in sədri müvafiq daimi komissiyaya göndərir və layihəyə baxılması müddətini müəyyən edir. Qanun layihəsi bir neçə daimi komissiyaya göndərildiyi halda MM-in sədri onlardan birini aparıcı komissiya təyin edir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin daimi komissiyaları haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa (*10 iyul 1998-ci il № 521-IQ*) **2-ci maddəsinə** (*Daimi komissiyanın funksiyaları*) əsasən, daimi komissiya Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında təqdim etdikləri qanun və qərar layihələrinin ilkin müzakirəsini təşkil edir və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində baxılmasına dair rəy verir. Daimi Komissiya

habelə birinci və ikinci oxunuşda qəbul edilmiş qanun layihəsi üzərində iş aparır və onu ikinci və üçüncü oxunuşa hazırlayır.

Həmin Qanunun **10-cu maddəsinə** (*İqtisadi siyasət Daimi Komissiyası*) əsasən, İqtisadi siyasət Daimi Komissiyası dövlətin maliyyə və vergi siyasətinin, iqtisadi siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinə dair, habelə dövlət büdcəsinin təsdiq edilməsi və icrası ilə bağlı qanun və qərar layihələri üzrə aparıcı daimi komissiyadır. İqtisadi siyasət Daimi Komissiyası:

- dövlət büdcəsi, büdcə prosesi və quruluşu, pul emissiyası, qiymət siyasətinin əsasları, bank fəaliyyəti, maliyyə, mühasibat, sığorta, valyuta, kredit, gömrük tənzimlənməsi, vergi siyasəti, rüsum və ödəniş sahələri, daxili və xarici iqtisadi münasibətlər, mülkiyyət, əmlak münasibətləri, təsərrüfat fəaliyyəti, sənaye, nəqliyyat, rabitə, ticarət, birja, sahibkarlıq fəaliyyəti, antiinhisar siyasəti sahələri üzrə qanun layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qanun layihələrinə dair rəy verir;
- dövlət büdcəsinə nəzarətlə bağlı məsələlərə baxır və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təkliflər verir;
- dövlət büdcəsinin layihəsinə dair başqa daimi komissiyaların təkliflərinə baxır və onlar barəsində rəy verir;
- Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin və ya Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sədrinin tapşırığı ilə dövlət büdcəsindən əlavə xərc tələb edən qanun və qərar layihələrinə dair, habelə qanun və qərar layihələrinə iqtisadi əsaslandırma və iqtisadi məqsədəuyğunluq baxımından rəy verir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Daxili Nizamnaməsinin 16-cı maddəsinə (*Milli Məclisdə qanun layihələrinin oxunuşları*) əsasən, MM-də qanun layihələrinə bir qayda olaraq, üç oxunuşda baxılır. MM-in sədrinin qərarı ilə və ya MM-in protokol qaydasında qəbul etdiyi qərarla qanun layihəsinə bir oxunuşda baxıla bilər.

Nizamnamənin 17-ci maddəsinə (*Qanun layihəsinin birinci oxunuşu*) əsasən, qanun layihəsinin birinci oxunuşu zamanı onun qəbul edilməsinin zəruriliyi, əsas müddəaları müzakirə edilir, qanun layihəsinin ümumi konsepsiyasına qiymət verilir. Müzakirə layihənin təşəbbüsçüsünün və aparıcı daimi komissiyanın nümayəndəsinin məruzələri ilə başlanır. Bundan sonra daimi komissiyalarda layihəyə baxılarkən, onların arasında fikir ayrılığı əmələ gəlmişsə, layihə ilə razı olmayan daimi komissiyanın rəyini həmin komissiyanın nümayəndəsi oxuyur.

Qanun layihəsinə birinci oxunuşda baxılması nəticəsində Milli Məclis aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

1. layihə birinci oxunuşda qəbul edilsin və söylənilmiş təkliflər və iradlar nəzərə alınmaqla onun üzərində iş davam etdirilsin (bu qərar protokol qaydasında qəbul edilir);
2. layihə qəbul edilməsin;
3. qanun qəbul edilsin.

Birinci oxunuşda qəbul edilmiş qanun layihəsinə dair təklifləri və iradları aparıcı daimi komissiya öyrənir və ümumiləşdirir.

Layihənin ayrı-ayrı maddələri üzrə qruplaşdırılmış dəyişikliklərə aparıcı daimi komissiyanın iclasında baxılır və daimi komissiya bu dəyişikliklərlə razı olduqda onları layihənin mətninə daxil edir. Yenidən işlənmiş qanun layihəsi ikinci oxunuşda baxılmaq məqsədilə Milli Məclisin iclasının gündəliyinə salınmaq üçün Milli Məclisin sədrinə göndərilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Milli Məclisin müzakirəsinə verdikləri qanun və ya qərar layihələri təqdim olunmuş şəkildə müzakirəyə çıxarılmalı və səsə qoyulmalıdır. Belə qanun və ya qərar layihələrində dəyişikliklər yalnız həmin orqanların razılığı ilə edilə bilər.

Nizamnamənin 18-ci maddəsinə (*Qanun layihəsinin ikinci oxunuşu*) əsasən, qanun layihəsinin ikinci oxunuşda müzakirəsi aparıcı daimi komissiyanın nümayəndəsinin məruzəsi ilə başlanır. Məruzəçi daimi komissiyada layihəyə baxılmasının nəticələri haqqında məlumat verir. Layihənin ikinci oxunuşda müzakirəsi, bir qayda olaraq, qanun layihəsi təşəbbüsçüsünün və ya onun nümayəndəsinin çıxışı ilə davam edir. Daha sonra ikinci oxunuşda müzakirə edilən qanun layihəsinin əsas kimi qəbul edilməsi barədə protokol qaydasında qərar qəbul edilir. Bu cür qərar qəbul edilməzsə, qanun layihəsi qəbul edilməmiş sayılır. Qanun layihəsi əsas kimi qəbul olunduqdan sonra Milli Məclisin iclasına sədrlik edən deputatlardan qanun layihəsində edilmiş dəyişikliklərə etirazların olub-olmamasını öyrənir. Bu cür etirazlar olduqda onları qısaca əsaslandırmaq üçün hər deputata 3 dəqiqəyədək vaxt verilir. Məruzəçi həmin etirazlara cavab verir və qanun layihəsi maddə-maddə müzakirə edilir. Qanun və ya qərar layihəsi Milli Məclisin müzakirəsinə hüquq, layihəyə dair verilmiş təklif əlavə xərc tələb etdikdə isə həmçinin büdcə ekspertizasının rəyi ilə birlikdə çıxarılır. Bundan sonra qanun layihəsi ikinci oxunuşda qəbul edilir.

İkinci oxunuşda qəbul edilmiş qanun layihəsi müzakirə zamanı müəyyənləşdirilmiş daxili ziddiyyətlərin aradan qaldırılması və redaktə edilmək üçün aparıcı daimi komissiyaya qaytarılır. Bu iş başa çatdıqdan sonra aparıcı daimi komissiya üçüncü oxunuş üçün hazırlanmış qanun layihəsini MM-in sədrinə göndərir. MM-in sədri qanun layihəsinə üçüncü oxunuşda baxılmasını MM-in iclasının gündəliyinə salır.

Nizamnamənin 19-cu maddəsinə (*Qanun layihəsinin üçüncü oxunuşu*) əsasən, qanun layihəsi üçüncü oxunuş zamanı bütövlükdə səsə qoyulur. Qanun layihəsinin üçüncü oxunuşu zamanı onun mətnində dəyişikliklər edilə bilməz. Müstəsna hallarda MM-in iclasında iştirak edən deputatların əksəriyyətinin tələbi ilə üçüncü oxunuşda olan qanun layihəsi ikinci oxunuşa qaytarıla bilər.

Nizamnamənin 11-ci maddəsinə (*Milli Məclisin iclaslarında çıxışlar üçün müəyyən edilmiş vaxt*) əsasən, MM-in iclaslarında məruzə üçün 30 dəqiqəyədək, əlavə məruzə üçün 20 dəqiqəyədək, yekun söz üçün 15 dəqiqəyədək vaxt ayrılır. Müzakirələrdə iştirak edənlər üçün 10 dəqiqəyədək, təkrar çıxışlar üçün 5 dəqiqəyədək, iclasın aparılmasına dair, səsvermə mülhizələri ilə əlaqədar, namizədlər barədə çıxışlar, bəyanatlar, suallar, təkliflər, xəbərlər, arayışlar üçün 3 dəqiqəyədək vaxt ayrılır.

Burada həm də göstərilir ki, Milli Məclisin iclasına sədrlik edən protokol qaydasında qəbul edilmiş qərar əsasında bu Daxili Nizamnamədə çıxışlar üçün müəyyən edilmiş müddətləri dəyişdirə bilər, çıxışların vaxtını uzada bilər.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin xüsusi proseduru nəzərdə tutulmayıb. Belə müzakirələr bütün qanun layihələri üçün nəzərdə tutulan vahid prosedurlar çərçivəsində aparılır. Halbuki dünyanın əksər ölkələrində büdcə layihəsinin parlament müzakirələrinin xüsusi prosedurları işlənilib və qanunvericilik qaydasında təsdiq olunub.

II. 2008-ci il dövlət büdcəsi paketinin MM-ə təqdim olunması proseduruna əməl edilməsinin monitorinqi

2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi və büdcə sənədləri dəsti (büdcə paketi) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə ünvanladığı **15 oktyabr 2007-ci il tarixli 1/571 sayılı məktubu** ilə 6 hissədən ibarət sənədlər toplusu kimi MM-ə təqdim olunub.

2008-ci büdcə ili üzrə büdcə paketinə aşağıdakı sənədlər daxil olub:

1. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və qanun layihəsinə dair izahat; habelə Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinə əlavə (Funksional və iqtisadi təsnifata uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsinin xərcləri) (*Toplunun I hissəsinə daxil idi*);
2. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il və gələn üç il üzrə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri (*II hissədə*);
3. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il üçün büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətləri (*I hissədə*);
4. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin funksional, iqtisadi və təşkilatı təsnifatının paraqrafları səviyyəsində layihəsi (*III hissədə*);
5. Azərbaycan Respublikasının dövlət borcları və dövlət zəmanəti ilə digər öhdəliklərə dair məlumat (*III hissədə*);
6. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il icmal büdcənin funksional və iqtisadi təsnifatlarına uyğun olaraq paraqraflar səviyyəsində layihəsi (*IV hissədə*);
7. 2008-2011-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət İnvestisiya Proqramının əsas istiqamətləri və layihələrin siyahısı (*II hissədə*);
8. 2007-2011-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının ərazisi üzrə toplu maliyyə balansı;
9. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2008-ci il büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);
10. Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsi gəlirlərin və xərclərin 2006-cı il dövlət büdcəsinin faktiki icrası və 2007-ci il dövlət büdcəsinin gözlənilən nəticələri ilə, habelə gəlirlərin təsnifatı üzrə, xərclərin funksional, iqtisadi və təşkilatı təsnifatının paraqrafları səviyyəsində müqayisəsi (*V hissədə*);
11. 2007-ci ilin icmal büdcəsinin gözlənilən icrasına dair məlumat (*III hissədə*);
12. 2006-2007-ci illər üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənəknar əməliyyatlara dair icmal hesabat (*III hissədə*);
13. Azərbaycan Respublikasının 2006-cı il büdcəsinin faktiki və 2007-ci il dövlət büdcəsinin gözlənilən maliyyələşdirmə mənbələri barədə hesabat (*III hissədə*);
14. 2007-ci ilin doqquz ayında Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin icrasına dair arayış (*III hissədə*);
15. “Azərbaycan Respublikasında 2008-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);
16. “Azərbaycan Respublikasında 2008-ci il üçün ehtiyac meyarının həddi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);
17. “Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavələr edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);
18. “Dövlət rüsumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);
19. “Dövlət borcu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavələr edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi (*VI hissədə*);

Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun 13-cü maddəsinə əsasən, MM-ə təqdim edilməsi nəzərdə tutulan sənədlərin siyahısında “*dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan məqsədli proqramlar*” olmalıdır. Lakin MM-ə təqdim edilən sənədlər sırasına belə məqsədli proqramlar daxil edilməyib.

Bundan başqa, qanunun həmin maddəsində göstərilir ki, növbəti il üzrə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin, habelə sonrakı üç il üzrə icmal büdcənin layihələrinə uyğun olaraq mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramlarının layihələri MM-ə təqdim edilməlidir. 2008-ci ilin büdcəsi ilə bağlı MM-ə təqdim olunan sənədlərə “2008-2011-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Investisiya Proqramının əsas istiqamətləri və layihələrin siyahısı” əlavə olunub. Göründüyü kimi, qanunda “*mühüm investisiya layihələrini özündə əks etdirən dövlət investisiya proqramlarının layihələri*” nəzərdə tutulduğu halda hökumətin təqdim etdiyi sənədlərdə “*dövlət investisiya proqramının əsas istiqamətləri və layihələrin siyahısı*” verilib.

Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun “Dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin dərc edilməsi” adlı 14-cü maddəsinin tələbinə əsasən, 2008-ci il üçün dövlət büdcəsinin layihəsi yuxarıda göstərilən ilk 9 sənədlə birlikdə oktyabrın 25-dək (sənədlər MM-ə daxil olduğu tarixdən 10 gün ərzində) mətbuatda dərc edilməli idi. 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi “Azərbaycan” qəzetinin 17 oktyabr 2007-ci il tarixli 232-ci (4748) sayında dərc olunub. Habelə bu layihə “Xalq qəzeti” və “Vergilər” qəzetlərində dərc edilib, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin saytında (www.maliyye.gov.az) yerləşdirilib. Lakin qanunvericiliyin tələb etdiyi digər sənədlərin mətbuatda dərc olunması təmin edilməyib.

Nəticə

2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və büdcə paketinin MM-ə təqdim edilməsi və mətbuatda dərci zamanı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş prosedur qaydalarına tam əməl olunmayıb.

III. 2008-ci il dövlət büdcəsi layihəsinin MM-in komissiyalarında müzakirəsinin monitorinqi

“Azərbaycan Respublikasının 2008-ci ilin dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsinin MM-in komissiyalarında müzakirəsi ilə bağlı komissiyaların 2 dəfə birgə iclası keçirilib:

- 2007-ci il **noyabrın 5-də** Milli Məclisin 5 daimi komissiyasının – İqtisadi siyasət, Aqrar siyasət, Sosial siyasət, Təbii ehtiyatlar, ekologiya və energetika məsələləri, Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələləri üzrə daimi komissiyaları – birgə iclası keçirilib.
- **Noyabrın 7-də** isə daha 5 daimi komissiyasının – Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri, Elm və təhsil məsələləri, İnsan hüquqları, Regional məsələlər, Mədəniyyət məsələləri daimi komissiyalarının – birgə iclası keçirilib və 2008-ci il büdcə paketi müzakirə edilib.

Beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr daimi komissiyası birgə iclasların heç birinə qatılmayıb.

Komissiyaların noyabrın 5-də keçirilən birgə iclası. Komissiyaların noyabrın 5-də keçirilən birgə iclasına İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının sədri **Z.Səmədzadə** sədrlik edib. 2008-ci il dövlət büdcəsi layihəsini maliyyə naziri **Samir Şərifov** təqdim edib (**25 dəq.**). Sonra iqtisadi inkişaf naziri **Heydər Babayev** növbəti illər üzrə iqtisadi-sosial inkişaf proqnozları barədə danışdı (**20 dəq.**). Bundan sonra söz alan Hesablama Palatasının sədri **H.Əsədov** 2008-ci il dövlət büdcəsi layihəsi ilə əlaqədar Hesablama Palatasının rəyini təqdim edib (**10 dəq.**).

Bu çıxışlardan dərhal sonra komissiya üzvlərinin çıxışları başlayıb. Aşağıdakı çıxışlar dinlənilib:

1. **V.Əhmədov** – İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının üzvü (**10 dəq.**),
2. **H.Rəcəbli** – Sosial siyasət Daimi Komissiyasının sədri (**10 dəq.**),
3. **Ə.Məsimli** – İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının üzvü (**10 dəq.**),
4. **E.İbrahimov** – Aqrar siyasət Daimi Komissiyasının sədri (**3 dəq.**),
5. **E.Axundova** – Sosial siyasət Daimi Komissiyasının üzvü (**3 dəq.**).

Sonra H.Babayev və S.Şərifov çıxışlarda qaldırılan ayrı-ayrı məsələlərə münasibət bildirdilər. Komissiyaların birgə iclasına MM-in sədr müavini **B.Muradova** (**3 dəq.**) yekun vurub.

Komissiyaların birgə iclası 2 saatdan bir qədər çox çəkib. Bu vaxtın 1 saat 15 dəqiqəsi nazirlərin və Hesablama Palatası sədrinin çıxışlarına və əlavə şərhələrinə sərf olunub.

İclasın sədri də nəzərə alınmaqla iclasda 7 deputat büdcə layihəsi ilə bağlı mövqə bildirib, sual və şərh verib ki, bunlar da 3 komissiyayı təmsil edir. Belə ki, iclasın sədri də nəzərə alınmaqla çıxış edənlərdə 3-ü İqtisadi siyasət, 2-si Sosial siyasət və 1-i Aqrar siyasət daimi komissiyalarının üzvləri olub (B.Muradovanın hansı komissiyaya daxil olmasını aydınlaşdırma bilmədik).

Çıxışlarda səslənən sual, irad və rəylər. Komissiyaların birgə iclasındakı müzakirələr zamanı deputatların çıxışlarında səslənən suallar, iradlar və rəylər aşağıdakılardan ibarət olub:

Ziyad Səmədzadə:

- Təqdim olunan büdcə layihəsinin müsbət cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, ilk dəfədir ki, orta müddətli büdcə proqnozları sahəsində cəsarətli addımlar atılıb, orta müddətli proqnozlar da verilib;
- Azərbaycanın gələn il üçün olan büdcəsi inkişaf büdcəsidir;
- Normativ bazanın təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var.

Vahid Əhmədov:

- Belə baxanda, 2008-ci il büdcəsinin kökündə Azərbaycanda gedən iqtisadi islahatların davamlı olması durub, layihə buna hesablanıb;

- Azərbaycan dövlət büdcəsinin 2004-cü ildən bu yana neftdən asılılığı artmaqda davam edir;
- Məşğul əhalinin, demək olar, 40 faizi kənd təsərrüfatında çalışır. Bu sahəyə diqqəti artırmaq lazımdır;
- Biz dəfələrlə hökumət qarşısında sovet vaxtından qoyulmuş əmanətlərin qaytarılması məsələsini qaldırmışıq;
- Yaşayış minimumunun 70 manat həddində saxlanması düzgün deyil;
- Bizi ən çox narahat edən inflyasiya və inhisarçılıqdır. Azərbaycanda olan inhisarçılıq heç yerdə yoxdur. Azərbaycanda bütün məhsullar inhisardadır.

Hadı Rəcəbli:

- İlk dəfə olaraq gələn il üçün pensiyaların sığorta hissəsinin indeksləşməsinə gedirik;
- Büdcəni tədqiq edəndə çalışdım ki, burda nəyinsə olmamasını tapam, nəyəsə diqqətin yetirilməməsini tapım. Açığını deyim ki, mən bunu tapa bilmədim;
- Ünvanlı sosial yardım üçün ehtiyac meyarı 50 manat nəzərdə tutulub. Bu yaxşı göstəricidir. Amma yaşayış minimumu ilə tutuşduranda görürsən ki, bu rəqəmin özü də bizim tələblərə cavab vermir;
- İctimai səhiyyə sahəsinə daha çox vəsait ayırmalıyıq ki, bu sahə ayaq tutub yerisin və biz sonradan xəstəliklə pul ayırmayaq;
- Biz gənc ailənin sosial müdafiəsinə vəsait ayırmalı, sosial ipotekaya xüsusi diqqət verməliyik;
- Regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı biz kənddə yaşayanlara və orta sahibkarlığın inkişafına daha çox pul kredit imkanları yaratmalıyıq;
- Bizim büdcəmiz sıçrayışlı inkişaf və sosial yönümlü, investisiya tutumlu büdcədir.

Əli Məsimli:

- Artıq bu büdcə normativə uyğun səviyyəyə gəlib çatıb ki, belə büdcəni strateji büdcə adlandırma bilərik;
- Gələn il prezident seçkisidir. Gəlin görək, bu büdcədə gələn ilki seçki nəzərə alınımı? Əgər biz 2 il bundan əvvəl xüsusi sərəncam, xüsusi komissiya yaradılması ilə batmış əmanətlərin qaytarılması istiqamətində söz vermişiksə, sual olunur ki, niyə indiyə qədər həmin sərəncam yerinə yetirilməyib?
- Tikintinin Bakıdan kənara da genişləndirilməsini stimullaşdırmaq lazımdır. Bu baxımdan, ən əvəzsiz, dünya praktikasında sınaqdan çıxan vasitə ipoteka kreditləri mexanizmi vasitəsidir;
- Büdcədən maliyyələşən təşkilatların əməkhaqları artırılması davam etməlidir;
- Səhiyyə ilə bağlı məqsədli proqramla yanaşı, başqa iri proqramlarla büdcəni əlaqələndirmək həddən artıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir;
- Büdcədə dollar-manat proqnozu var, amma inflyasiya proqnozu yoxdur;
- Neft Fondu ilə büdcə arasında əlaqələrin normativi yoxdur;
- Təklif edərdim ki, 2005-ci il 31 may tarixli antiinflyasiya tədbirlərinə dair prezident fərmanının monitorinqi keçirilsin.

Eldar İbrahimov:

- Neft sektorundan başqa ən prioritet sahə aqrar sahədir. Bu sahəyə xüsusi diqqət yetirməliyik. Amma bu da büdcənin imkanlarına baxır. Elə büdcənin hamısını aqrar sahəyə çevirib vermək düz olmaz;
- Naxçıvana blokadada olan region kimi diqqət daha da artıq olmalıdır.

Elmira Axundova:

- Hökumət konkret hansı antiinflyasiya tədbirləri görmək niyyətindədir?
- Əməkhaqlarının indeksasiyası gözlənilirmi?

Bahar Muradova:

- Büdcə neftə hesablanmış büdcə deyil;
- Bir də biz mövcud reallıqları nəzərə almalıyıq. Əgər mövcud reallıqlar imkan vermirsə ki, qarşıdakı ildə əmanətləri qaytaraq, onda etmək lazım deyil;
- Fikrimcə, büdcə layihəsini plenar iclasa tövsiyə etmək olar.

Cıxışlarda səslənən sual, irad, rəy və təkliflərə münasibət. Çıxışlarda qoyulan suallara və irəli sürülən irad və təkliflərə hökumət qurumlarının təmsilçiləri tərəfindən çox ümumi şəkildə münasibət bildirilib.

Heydər Babayev:

- Deyilən fikirlər doğudan da çox maraqlı idi. Bir çox məsələlər bizim gündəlik düşündüyümüz və diqqət yetirdiyimiz məsələlərdir. Onlar doğrudan da bizi maraqlandırır;
- Bəzən iqtisadiyyatçı olduqlarına görə, fikirlərinin sonunda təhlil aparıb özləri də cavab verirdilər;
- İnflyasiyanın səbəbləri ilə əlaqədar çox müzakirələr olur. Həm hökumətdə, həm baş nazirin yanında. Biz gündəlik olaraq istehlak bazarının monitorinqini aparırıq. Heç bir məhsul üzrə 100 faizlik artım yoxdur.

Samir Şərifov:

- Fikirlər fərqlidir Amma hesab edirəm ki, faydalı müzakirə baş verib. Deputatlar tərəfindən büdcə ilə əlaqədar xeyli faydalı təkliflər səsləndi. Onların bir qismi nəzərə alınmışdı. Bu da hökumətlə MM arasındakı işgüzar münasibətlərin göstəricisidir. Aydın məsələdir ki fikir ayrılığı da ola bilər;
- Qaldırılan məsələlər Azərbaycanın orta müddətli yox, uzun müddətli strategiyasını müəyyən edən məsələlərdir;
- Azərbaycanda həyata keçirilmiş H.Əliyev neft strategiyasının nəticəsində ölkəyə daxil olacaq pul kütləsindən səmərəli istifadə, onun hansı hissəsinin xərclənməsi, hansı hissəsinin gələcək nəsillər üçün toplanıb idarə olunması məsələsi – bunlar tək bu il yox, daim müzakirə obyektinə olacaq;
- Kənd təsərrüfatı ilə bağlı onu deyim ki, bu il ölkə prezidenti tərəfindən kənd təsərrüfatında çalışan fermerlərə xüsusi dəstək verilməsi haqqında sərəncam imzalanıb və bu sahəyə 80 milyon manat vəsait ayrılmışdı. Digər tərəfdən, kənd təsərrüfatı sahəsində faktiki demək olar vergi tutulmur. Cüzi torpaq vergisi tutulur. Faktiki olaraq, bu sahədə azad iqtisadi zona mövcuddur. Amma hələ buna baxmayaraq, hər il bu sahəyə həm meliorativ, həm digər tədbirlərin həyata keçirilməsinə külli miqdarda vəsait ayrılır;
- Əməkhaqqı ilə bağlı məsələlərə toxunuldu. Dövlət başçısının siyasəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda əhəlinin yaşayış səviyyəsi yaxşılaşdırılsın. Bu istiqamətdə məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir;
- Bizdə hazırda müəyyən inflyasiya təsirləri barədə deyirlər. Bunu hökumət də etiraf edir;
- Əmanətlərin qaytarılması məsələsinə də öz münasibətimizi bildirməliyik. Ölkə prezidentinin sərəncamı icra olunmaqdadır. Cənab prezident bu məsələ ilə tanışdır, özü bu məsələyə xüsusi diqqət yetirir. Lazım gəldikdə buna öz münasibətini bildirəcək.

Müzakirələrin gedişinə reaksiya. Birgə iclasa qatılan 5 komissiyanın bir yerdə 57 üzvü olduğu halda müzakirədə cəmi 7 deputatın çıxış etməsi müzakirələrin dərinliyi haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Hər halda bu vəziyyətə deputatlardan narazılığını bildirən də olub. Belə ki, **Sosial siyasət Daimi Komissiyasının üzvü E.Axundova** çıxışında həmin müzakirəyə münasibətini belə bildirib:

“Düzü, mən bir az təəccüb edirəm. 4-5 komissiya üzvlərini bura yığmısınız. Gözləyirdim ki, burda bizə verilən sənədlərin müzakirəsi

olacaq. Təəssüf ki, burda sadəcə nazirlər bizə məruzə etdilər. Bu məruzəni özümüz də oxuduq. Özüm üçün bir şey qavramadım, heç nə götürmədim. Gələn iclaslarda yenə də Heydər müəllim və Samir müəllim həmin şeyləri bizə deyəcəklər. Gözləyirdim ki, hamımız çıxış edib müzakirə edəcəyik. Amma bu olmadı. Və mən tövsiyə edərdim ki, gələcəkdə belə tədbirlər başqa cür qurulsun, sovetşayağı yox, doğrudan müzakirə edək. Başa düşürəm, bu iclas nəyə lazım idi? Əgər qaloçka üçün idisə, qaloçkanı qoydunuz”.

Komissiyaların noyabrın 7-də keçirilən birgə iclası. Komissiyaların noyabrın 7-də keçirilən birgə iclasına MM sədrinin birinci müavini, Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri Daimi Komissiyasının sədri Z.Əsgərov sədrlik edib. Birgə iclasa qatılan 5 komissiyanın toplam 50 üzvü var.

Ümumilikdə iclas **2 saat** çəkib. Bunun 1 saati büdcə layihəsini hazırlayan qurumun təmsilçisinin çıxışına, sualların verilməsinə və cavablandırılmasına, 2-ci saati isə müzakirələrə sərf olunub.

2008-ci il dövlət büdcəsi layihəsini Maliyyə Nazirliyinin büdcəyə nəzarət şöbəsinin müdiri **F.Fərəcov** təqdim edib (**22 dəq.**). Sonra **10 nəfər** deputat büdcə layihəsi ilə əlaqədar məruzəçiyə suallar ünvanlayıb.

Məruzəçiyə ünvanlanan suallar və bunlara münasibət aşağıdakı kimi olub:

- Ali məktəbdə elmi dərəcəsi olmayan baş müəllimin maaşı magistirin təqaüdündən aşağıdır. Bu problemin həlli nəzərdə tutulurmu? (**A.Şahverdiyev**) – *sual cavablandırılmayıb*;
- Sovetlər vaxtında elmi və texniki ixtiralara görə alimlərə mükafatlar verilirdi. İndi niyə bu tətbiq olunmur? (**A.Şahverdiyev**) – *sual qismən cavablandırılıb*;
- AMEA-nın elmi tədqiqat institutlarının müasir tələblərə cavab verən avadanlıqların quruculuğu xərcləri 2 milyon manatdır. Sizcə bu bəs edəcəkmi? (**R. Aslanova**) – *sual qismən cavablandırılıb*;
- Büdcədən təhsilə vəsait ayrılmasında orta ixtisas məktəblərinə vəsait ayrılması yaddan çıxıb. Bu nə ilə bağlıdır? (**Ə.Vəliyev**) - *suala cavab verilməyib*;
- Bilmək istərdim ki, gənclərin xaridə təhsil almaları üçün vəsait ayrılıbmı və bu hansı sənəddə nəzərdə tutulub? (**İ.İsmayilov**) – *suala cavab verilməyib*;
- Bəyənmədiyimiz sovetlər dönəmində hərbiçilər hamıdan çox maaş alardılar. Bu gün müdafiə xərcləri üçün 1 milyard 200 milyon ayrılıb, ancaq hərbiçilərimizin məvəcibləri acınacaqlı dərəcədə azdır. Gələn il bu sahədə artım nəzərdə tutulurmu və bu olacaqsə, nə qədər nəzərdə tutulur? (**E.Məmmədov**) – *sual qismən cavablandırılıb*;
- Büdcədə 35 faiz artım var. Bilmək istərdim ki, nədən bələdiyyələrə ayrılan vəsait artırılmayıb? (**A.Rəhimzadə**) - *sual qismən cavablandırılıb*;
- Bir ildir ki, Teatr Xadimləri İttifaqının maliyyələşməsi məsələsini qaldırmışam, bununla bağlı qanun da qəbul etmişik. Bir ildi deyirik, niyə maliyyələşmir? Bu barədə Maliyyə Nazirliyindən müsbət cavab gəlmir. Bu cavab hardan gəlməlidir? (**N.Cəfərov; Y.Abramov və R.Aslanova** *sualı dəstəkləyiblər*) - *bu sualın cavabı müzakirə yaradıb. F.Fərəcovun yekun cavabı belə olub: “Nizami müəllim, Allah prezidentimizin canını sağ eləsin. Bütün teatrların təmirinə pul ayırır. Allah qoysa, 2008-ci ildə bütün məsələlər həll ediləcək. Amma bizdə konkret olaraq dotasiya verilmir”;*
- Bir də hesab edirəm ki, yaradıcı qurumlardan vergi tutumları yüngülləşdirilməlidir. Onlar bizneslə məşğul olurlar. (**N.Cəfərov**) – *məsələyə münasibət bildirilməyib*.

Cıxışlarda səslənən sual, irad, rəy və təkliflər. Müzakirələrdə **11 deputat** və insan hüquqları üzrə ombudsman E.Süleymanova çıxış ediblər. Komissiyaların birgə iclasındakı müzakirələr zamanı deputatların çıxışlarında səslənən sual, irad, rəy və təkliflər aşağıdakı kimi olub:

Y.Abramov:

- Əhalinin batmış əmanətləri qaytarılmalıdır;
- Büdcədən vəsait ayrılmasa, bələdiyyələr yaşaya bilməz;
- Büdcəmizi yalnız neftdən asılı etməməliyik. Əhalinin əksəriyyəti kəndlərdə yaşayır. Torpaq kəndlilərin əlindən çıxıb, ayrı-ayrı məmurlar torpaq sahiblərinə çevriləblər.

G.Baxşəliyeva:

- Ölkədə elmə münasibət istədiyimiz səviyyədə deyil. Xüsusilə AMEA-ya münasibətdə bu açıq hiss olunur.

Əhəd Abıyev :

- İnanırıq ki, büdcə MM-in plenar iclasında yüksək səviyyədə qəbul ediləcək.

Pənah Hüseyn:

- Ölkədə dəhşətli bahalaşma gedir. Büdcədə həmin məsələni kompensasiya edəcək heç bir məqam öz əksini tapmayıb;
- Təqaüdlərin indeksləşməsi haqqında qanun var. Ancaq hələlik qanun işləmir;
- Görəsən bir il əvvəl bir kilometr yol neçəyə çəkilirdi, indi neçəyə çəkilir? Onda məlum olar ki, real şəkildə bizim büdcəmiz 10 dəfə deyil, 4-5 dəfə artıb;
- Ali təhsilli həkimin maaşı 60 manatdırsa, burada normal büdcə konsepsiyasından danışmaq düzgün deyil;
- Məqsədlilik və ünvanlılıq mütləq təhlükəsizlik sektoruna daxil edilməlidir. Orduda maaşlar artırılmalıdır;
- Hesab edirəm ki, neftin qiymətinin qalxmasından dünya iqtisadiyyatında baş verən zəlzələdən qorunmaq üçün bir nömrəli məsələ kimi inflyasiyanı doğuracaq səbəblərə qarşı mübarizə aparmaq lazımdır.

Asəf Hacıyev:

- Artımlar dövlət tərəfindən AMEA-ya ya qrant şəklində, ya da konkret istiqamətlər üzrə verilməlidir;
- Gələn müəyyənləşdirək, Azərbaycanda yüksək səviyyədə tələbənin hazırlanmasında bir il ərzində nə qədər vəsait lazımdır? Hesablasaq, təxminən 3 min manatın üzərində dayanacağıq.

Jalə Əliyeva:

- Kitabxanalarla bağlı məsələyə diqqət versək, daha böyük qayğıya ehtiyac olduğunu görürük.

İltizam Əkbərli:

- Məlum oldu ki, 2006-cı ildə özəl sektorun büdcəyə ödədiyi vəsait 580 milyon manat, 2007-ci ilin 6 ayı ərzində 306 milyon manat olub. Azərbaycanda heç bir vergi güzəştinin olmamasını, vergi dərəcələrinin kifayət qədər yüksək olmasını, eyni zamanda yeni yaradılan iş yerlərinin statistik rəqəmlərini nəzərə alsaq, ortaya haqlı bir məqam çıxır: hər şey Hesablama Palatasının dediyi kimidirsə, onda qalan pullar hara gedib?
- Bilmək istərdim ki, mənfəət vergisindən daxilolmaların nə qədər hissəsi ARDNŞ-i çıxmaq şərtilə qalan qurumların üzərinə düşür?
- Məlumdur ki, gələn ilə ABƏŞ çərçivəsində neft hasilatı 10 milyon ton artacaq, neftin qiyməti də qalxır. Beləyə ABƏŞ-in ödədiyi vergilərin həcmi nədən 100 faiz deyil, 2-3 faiz artır? Hasilat birdən-birə 30 faiz artır, xərclər aşağı düşür, ödənilən mənfəət vergisinin həcmi isə dəyişməz qalır. Nəyə görə?

- Ölkə daxilində ƏDV birdən-birə 50 faiz artır. Bu artım nəyin hesabınadır?
- Məlumdur ki, hökumət büdcə layihəsində ipoteklər üçün 34 milyon manta ayrılmasını nəzərdə tutub. Bu, sosial ipotekaya, yoxsa texniki ipotekaya gedəcək?
- Hökumət Neft Fondundan büdcəyə transferti birdən-birə 2 dəfə artırır. Başqa ölkələrdə isə fərqli yanaşma var. Bizdə də NF-dan daxilolmaların miqyası məhdudlaşdırılmalıdır;
- Müdafiə xərclərinə də diqqət verilməsini istəyirəm. Bu xərclər bir milyard manatdan çoxdur və demək olar ki, tam nəzarətsiz sahəyə çevrilib. Hesablama Palatası daxil olmaqla bura heç bir qurum nəzarət edə bilmir;
- Bu gün palamentin ən böyük vəzifəsi büdcəyə nəzarətdir. Hesab edirəm ki, parlamentdə büdcəyə nəzarət edəcək bir komissiyaya ehtiyac var.

İ.İsmayilov:

- Büdcə anlaşılandır.

Aydın Həsənov:

- Mənim generalım 400 manat alır. Bunun səbəbi nədir?

Fazil Mustafayev:

- Əmanətlərin qaytarılması məsələsi həllini tapmalıdır;
- Bir sıra məsələlər düzgün proqnozlaşdırılmır;
- Təhsilə ayrılan vəsait də artırılıb. Ancaq təhsilin inkişafı ilə bağlı ortada bir şey yoxdur;
- Bir də əsas diqqəti səhiyyə xərclərinə yönəltmək istəyirəm. İnsanların sağlamlıq səviyyəsi o qədər yaxşılaşmayıb ki, səhiyyə xərcləri azaldılır.

Aynur Quliyeva:

- Büdcə 6 milyarddan 10 milyard manata çatdırılırsa, maaşlar niyə belə sürətlə qalxmır?
- Sərhədanı kəndlərdə yaşayanlara vergi güzəştlərinin tətbiqinin tərəfdarıyam;
- 2007-ci il budcəsində təmsil olduğum Tərtərdə bir sıra məktəblərin yenidən qurulması, yenilərinin tikintisi nəzərdə tutulmuşdu. Amma il başa çatsa da, bir şey yoxdur. Bu, nəylə əlaqəlidir?
- Bir də kitabxanalara dövlət büdcəsindən daha çox vəsait ayrılmasını istərdim.

Cıxışlarda səslənən sual, irad, rəy təkliflərə münasibət. F.Fərəcov çıxışlarda səslənən sual, irad və təkliflərin yalnız kiçik bir hissəsinə ümumi şəkildə münasibət bildirib və çıxışını belə tamamlayıb: *“Qaldırılan sualların hamısı diqqətlə araşdırılacaq. Ən ciddi məsələ əmanətlərin qaytarılması məsələsi oldu, bu məsələ dövlət başçısının diqqətindədir”*.

Hər iki müzakirənin sonunda büdcə layihəsi MM-in plenar iclasının müzakirələrinə tövsiyə edilib.

Nəticə

Büdcə layihəsinin MM-in daimi komissiyalarında müzakirəsinin dəqiq işlənmiş proseduru olmadığından belə müzakirələr yaygın və formal xarakter daşıyır.

IV. Dövlət büdcəsi layihəsinin parlamentin plenar iclaslarında müzakirəsinin qiymətləndirilməsi

2008-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin timsalında qanunverici orqanın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsilə bağlı ekspert təhlili kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə əsaslanır. Müzakirələrin davam etmə müddəti, orta hesabla bir çıxışədənə düşən vaxtın həcmi, çıxış edən üzvlərin sayına əsasən, parlamentin ayrı-ayrı komissiyalarının fəallığının qiymətləndirilməsi, təkliflərin sayı müzakirələrin kəmiyyətcə qiymətləndirilməsini təmir edir. Lakin çıxışların məzmunu və onların müzakirəyə çıxarılmış sənədlə birbaşa, yaxud dolayı bağlılığı, eyni zamanda təkliflərin məzmunu, onların konkretliyi, büdcə (habelə əlaqəli sahə) qanunvericiliyinin tələblərinə uyğunluğu, nəhayət təkliflərin əsaslandırılmış olması bu müzakirələrin keyfiyyət meyarları kimi nəzərdən keçirilir.

IV.1. Dövlət büdcəsinin müzakirələrinin davam etmə müddəti və çıxışların ümumi statistikasi

2008-ci ilin dövlət büdcəsi parlamentin 4 iclas günündə müzakirə olunub (2007-ci ilin 13,14, 15 və 30 noyabr taxili iclaslarda). Bunlardan birinci 3 iclas günlərində büdcə layihəsinin birinci oxunuşda müzakirəsi gedib, sonuncu iclas günündə - noyabrın 30-da – büdcə layihəsi təsdiq olunub.

Ümumilikdə həmin müzakirələrə **12 saat 50 dəqiqə** vaxt sərf edilib. Öz növbəsində, bu müddətin təxminən **2 saat 45 dəqiqəsi** səlahiyyətli hökumət təmsilçilərinin büdcə sənədlərilə bağlı izahatlarını və müzakirələr zamanı millət vəkilləri tərəfindən səsləndirilmiş sualların cavablandırılmasını əhatə edib. Bundan əlavə, bütün müzakirələr dövründə parlament sədrinin və İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının rəhbərinin büdcə layihəsinə və layihə ətrafında çıxışlara dair arayış və izahatlarına təxminən **1 saat** sərf olunub. Bunu nəzərə alıqda, büdcə sənədlərinin müzakirəsi üçün millət vəkillərinin sərəncamında **cəmi 9 saat** vaxtın qaldığı aydın olur. Bu, potensial olaraq bir millət vəkili üçün orta hesabla **4,4 dəqiqəlik** çıxış imkanı deməkdir.

Bütünlükdə büdcə müzakirələrində **71 millət vəkili**, yaxud fəaliyyətdə olan **bütün deputatların 58 faizi** iştirak edib. Öz növbəsində, büdcə müzakirələrinin birinci günündə **13**, ikinci günündə

25, üçüncü günündə isə **33** millət vəkili çıxış edib.

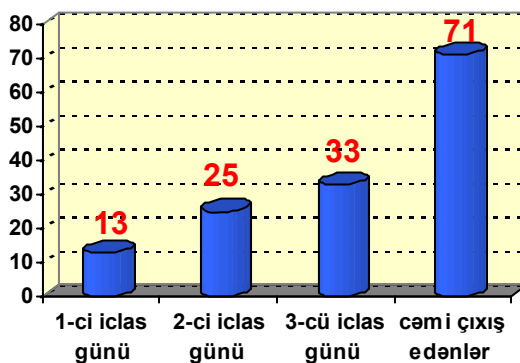
Onlardan **40 nəfərinin** çıxışı reqlamentin **10 dəqiqə**, **31 nəfərinin** çıxışı isə reqlamentin **5 dəqiqə** olduğu dövrə təsadüf edib.

Parlament sədri və İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının sədri istisna olmaqla **cəmi 2 millət vəkili** büdcə müzakirələrində təkrar çıxış etmək, yaxud sual vermək imkanı qazanıblar.

Sonuncu iclas günü – **30 noyabr 2007-ci**

ildə isə dövlət büdcəsinin təsdiq olunduğu iclasda müzakirələr **cəmi 51 dəqiqə** davam edib.

İclasda çıxış edən hökumət təmsilçisi – maliyyə naziri **S.Şərifov** büdcə layihəsinə son dəyişiklikləri millət vəkillərinin diqqətinə çatdırıb və müzakirələrdə millət vəkillərinin səsləndirdiyi təkliflərə yekun münasibət bildirib. Sonra **2 millət vəkili** suallarla müraciət edib və suallar hökumət nümayəndəsi və MM sədri tərəfindən cavablandırılıb.

Daha sonra İqtisadi siyasət Daimi Komissiyasının sədri **Z.Səmədžadə** dəyişikliklərə münasibət bildirib və millət vəkllərini büdcəyə səs verməyə çağırıb. MM-in sədri müzakirələrə və səsələnən təkliflərə münasibət bildirib və millət vəkllərini büdcəyə səs verməyə çağırıb. İclasda büdcə layihəsi səsə qoyulub **103 nəfər lehinə, 7 nəfər əleyhinə** olmaqla qəbul edilib.

IV.2. Büdcə müzakirələrində komissiyaların fəallığı

2008-ci ilin büdcə layihəsinin müzakirəsində parlamentin daimi komissiyalarının fəallığı yalnız bir göstərici – ayrı-ayrı komissiyaların çıxış etmiş üzvlərinin həmin komissiyalardakı millət vəkllərinin nisbəti əsasında qiymətləndirilib. Qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən, dövlət büdcəsinin müzakirələrində Milli Məclisin daimi komissiyalarının aşağıdakı fəallıq reytingi qeydə alınıb.

Büdcə müzakirələrində daimi komissiyaların fəallıq reytingi¹

Daimi komissiyanın adı	Komissiy a üzvlərinin sayı, nəfər	Çıxış edənlər, nəfər	Müzakirədə üzvlərin iştirak faizi, %-lə	Çıxış edənlərin ümumi sayında payı, %-lə
İnsan hüquqları Daimi Komissiyası	11	10	90,8	14,3
Aqrar siyasət Daimi Komissiyası	10	8	80,0	11,4
Elm və təhsil məsələləri Daimi Komissiyası	14	9	64,3	12,9
İqtisadi siyasət Daimi Komissiyası	11	7	63,6	10,0
Təhlükəsizlik və müdafiə məsələləri Daimi Komissiyası	10	6	60,0	8,6
Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya məsələləri Daimi Komissiyası	12	7	58,3	10,0
Sosial siyasət Daimi Komissiyası	10	5	50,0	7,1
Mədəniyyət məsələləri Daimi Komissiyası	8	4	50,0	5,7
Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələləri Daimi Komissiyası	14	6	42,8	8,6
Regional məsələləri Daimi Komissiyası	7	3	42,8	4,3
Beynəlxalq münasibətlər və Parlamentlər- arası əlaqələr Daimi Komissiyası	13	5	38,4	7,1

¹ – Qeyd: MM sədrinin çıxış və şərhləri bu təhlildə nəzərə alınmayıb.

IV.3. Çıxışların məzmununa görə büdcə müzakirələrinin qiymətləndirilməsi

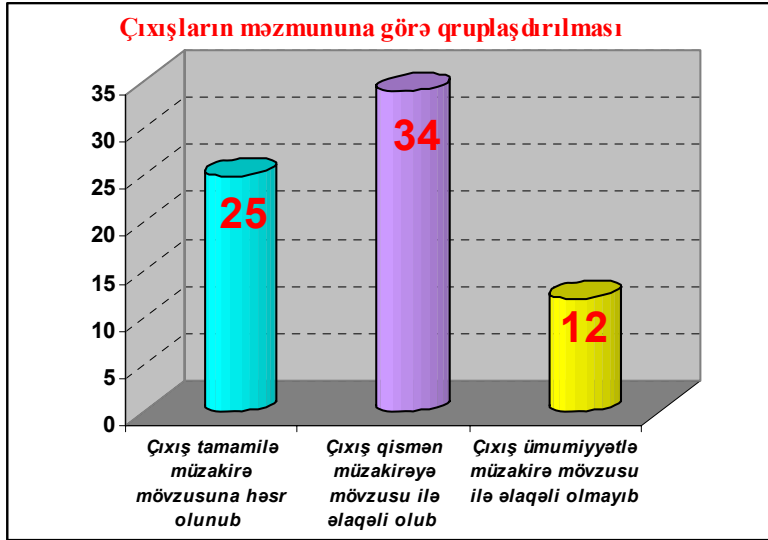
Çıxışların məzmunu aşağıdakı **2 meyar** əsasında qiymətləndirilmişdir:

1. Millət vəkllərinin çıxışları ümumilikdə 2008-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi və yaxud hökumətin büdcə-vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır mı?
2. Millət vəkllərinin çıxışları büdcə-vergi siyasəti və sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti arasında əlaqənin təmin olunması ilə bağlıdır mı?

Təhlil zamanı stenoqramlar əsasında hər bir çıxış ayrıca qiymətləndirilib. Çıxışların 2008-ci ilin büdcə layihəsilə bağlılığı araşdırılarkən məlum olub ki, burada üç tipik hal müşahidə olunub:

- a) Çıxış tamamilə müzakirəyə çıxarılan sənədlərə həsr olunub – **25 çıxış**;
- b) Çıxış qismən müzakirəyə çıxarılan sənədlərə həsr olunub – **34 çıxış**;
- c) Çıxış ümumiyyətlə müzakirəyə çıxarılan sənədlərə həsr olunmayıb – **12 çıxış**.

Millət vəkillərinin çıxışlarının müzakirəyə çıxarılmış büdcə layihəsi, yaxud ümumilikdə hökumətin büdcə-vergi siyasətilə əlaqəliliyinə gəldikdə, demək olar ki, çıxışlar əsasən 2008-ci

ilin dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin strukturuna dəyişiklikləri nəzərdə tutan təkliflərdən ibarət olub. Cəmi **6 çıxışda** isə büdcənin strukturunu ilə yanaşı, büdcə-vergi siyasətinin dəyişdirilməsinə (*məsələn: Dövlət Neft Fondu ilə dövlət büdcəsi arasında münasibətlərə yenidən baxılmalı və DNF-nin transfertlərinə limit tətbiq olunmalıdır, elm və təhsil xərclərinin səmərəliliyinin artırılması üçün mexanizmlər işlənməlidir, büdcə xərcləri üzərində daha effektiv nəzarət*

mexanizmləri qurulmalıdır, gömrük vergi və rüsumları üzrə güzəştlər məhdudlaşdırılmalıdır, kəsirsiz büdcə siyasətinə üstünlük verilməlidir) də epizodik olaraq toxunulub.

Çıxışlara sərf olunan zaman müddətinə görə stenoqramların qiymətləndirilməsi göstərib ki, millət vəkillərinin çıxışlarına sərf edilən ümumi vaxtın (**9 saat**) təxminən **2,7 saatı** (millət vəkillərinin çıxış müddətinin üçdə biri) gündəliyə aid olmayan məsələlər və problemlərə həsr olunub.

IV.4. Təkliflərin xarakterinə görə büdcə müzakirələrinin qiymətləndirilməsi

Çıxışların məzmunu müzakirələrin ümumi qiymətləndirilməsi baxımından maraq doğursa da, bütövlükdə parlamentin büdcə müzakirələrinin effektivliyini, həmçinin ayrı-ayrı millət vəkillərinin büdcə məsələləri ilə bağlı bilik və məlumatlılıq səviyyəsini məhz səslənən təkliflər əsasında qiymətləndirmək mümkündür.

Çıxış edən 71 millət vəkildən **15 nəfərinin** çıxışı ümumi xarakter daşıyıb və həmin çıxışlarda hər hansı təklif səsləndirilməyib. Yerdə qalan **56 millət vəkili** bilavasitə dövlət büdcəsinin müzakirəsi ilə bağlı üç parlament iclasında **156 təklif** səsləndirib.

Təkliflərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı layihə ekspertləri aşağıdakı meyarlardan istifadə edib:

- 1) **Təkliflərin məzmunu** – *bu meyar səslənən təkliflərin müzakirəyə çıxarılmış məsələlərlə nə dərəcədə bağlı olması əsasında qiymətləndirmənin aparılmasını nəzərdə tutur.*

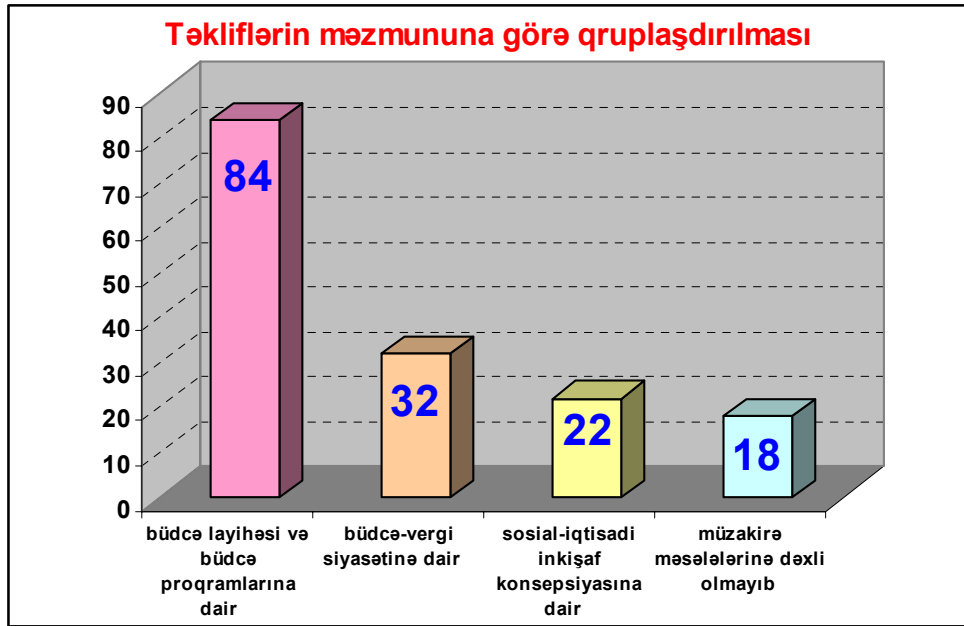
Burada «təkliflərin müzakirəyə çıxarılmış məsələlərlə bağlılığı»na aşağıdakı 4 qiymətləndirmə elementi daxil edilib:

- a) *təkliflər növbəti ilin büdcəsinə dair qanuna və dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan büdcə proqramlarına aiddir;*

- b) təkliflər hökumətin büdcə-vergi siyasətinə aiddir;
- c) təkliflər orta müddətli sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə büdcə siyasəti arasında əlaqələliyin təmin olunmasına aiddir;
- d) təkliflərin müzakirə olunan məsələlərə aidiyyəti yoxdur.

Qiymətləndirmənin nəticələri üzə çıxarıb ki, müzakirələrin gedişində səsələnən:

- **84 təklif** növbəti ilin büdcəsinə dair qanun layihəsi və dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan büdcə proqramları,
- **32 təklif** hökumətin büdcə-vergi siyasəti,
- **22 təklif** isə sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə dövlət büdcəsi arasında əlaqələliyin təmin olunması ilə əlaqədar olub.
- **18 təklifin** ümumiyyətlə müzakirəyə çıxarılan məsələlərlə bağlılığı olmayıb.

2008-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi və büdcə zərfinə daxil edilən büdcə proqramları ilə bağlı əsas təklifləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Müxtəlif funksional xərc istiqamətləri (məsələn, meliorasiya və kənd təsərrüfatı, hərbi, idarəetmə və s. xərclər) üzrə təkliflər;
- Müxtəlif sosial proqramlar (ipoteka, əmanətlər, aztəminatlı sosial qruplar üçün mənzil tikintisi, ünvanlı dövlət sosial yardımı, investisiya proqramı və s.) ilə bağlı təkliflər;
- Müxtəlif sosial qrupların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsilə bağlı təkliflər (müəllimlərin, həkimlərin, diplomatların və hərbcilərin məvacibləri, pensiya və təqaüdlər və s.);
- Sosial, istehsal və nəqliyyat infrastrukturunun yaxşılaşdırılması (xüsusilə də regionlarda) ilə bağlı təkliflər (məsələn, regionlarda yolların saxlanması və yenidən qurulması, içməli və suvarma suyu ilə təchizat, sosial obyektlərin tikintisi və mövcud obyektlərin yenidən qurulması, istilik təchizatı);

Hökumətin büdcə-vergi siyasətilə bağlı təkliflərini xarakterinə görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək mümkündür:

- Büdcələrarası münasibətlərin tənzimlənməsilə bağlı təkliflər (məsələn, ARDNF və dövlət büdcəsi arasında münasibətlərdə məhdudiyətlərin tətbiqi);

- Büdcə xərclərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə dair təkliflər (elm və təhsil xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər görülməli, xərc ehtiyaclarının müəyyən olunması ilə bağlı normativlər və ayırma mexanizmləri təkmilləşdirilməli);
- Büdcə xərclərinin şəffaflığının artırılmasına dair təkliflər (xərclər, xüsusilə də investisiya xərcləri üzərində nəzarət mexanizmləri sərtləşdirilməli, müdafiə xərclərinə nəzarət edən xüsusi parlament qrupu yaradılmalı, və s.);
- Vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsilə bağlı təkliflər (gömrük sistemi üzrə vergi və rüsumlar üzrə güzəştlər məhdudlaşdırılsın, özəlləşdirmədən vəsaitlərin daxil olmasına nəzarət gücləndirilsin və s.).

Sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə dövlət büdcəsi arasında əlaqəliliyin təmin olunması ilə bağlı təklifləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- İqtisadi siyasətlə büdcə siyasəti arasında çevik əlaqənin təmin olunmasına dair təkliflər (məsələn, hər növbəti il üzrə büdcə qanunu ilə birgə antiinflasiya tədbirlərinə dair sərəncam da təsdiqlənməlidir)
- İqtisadi və sosial inkişafın büdcə vasitəsilə dəstəklənməsinə dair təkliflər (məsələn, elm və təhsil sistemində adlı təqaüdlərin və qrantların maliyyələşdirilməsinə büdcədən vəsait ayrılırsın, turizmin, toxumçuluğun, üzümçülüğün, tütüncülüğün və s. sahələrin inkişafına büdcədən vəsait ayrılırsın);

Müzakirəyə çıxarılan məsələlər (yaxud sənədlər) ilə bilavasitə bağlılığı olmayan təkliflər aşağıdakılardır:

- Kartof və sitrus bitkilərinin əkinlərinin genişləndirilməsi üçün səylər artırılmalı;
- Orta məktəblərdə yaşlı müəllimlərin gənc kadrlarla əvəzlənməsi təmin olunmalı;
- Orta ixtisas məktəblərini bitirənlər birbaşa ali məktəblərin 3-cü kursuna qəbul edilməli;
- Təhsilin idarə olunması sahəsində islahatlar aparılmalı;
- Paytaxtda yeni tikilən binaların birinci mərtəbələrində kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üçün yerlər təşkil edilməli;
- Tikinti fəaliyyətinə dair yeni qanun qəbul edilməli;
- İnhisarçılıqla mübarizə məqsədilə sərt mexanizmlər yaradılmalı;
- Orta və ali təhsilin idarəçiliyi bir-birindən ayrılmalı;
- İnflyasiyanın hesablanması metodologiyası təkmilləşdirilməli;
- Yerli xalçaların ölkədən çıxarılmasına manelər aradan qaldırılmalı;
- Kəndlilərin öz məhsullarını sərbəst satmasına əlverişli şərait yaradılmalı;
- Mingəçevirdə sənaye müəssisələrinin işinin canlandırılmasına diqqət artırılmalı;
- Dövlət sektorunda saxlanan aqrar müəssisələrin torpaqları əhaliyə paylanmalı;
- Hökumət rayonlarda turizm obyektlərinin açılışına qayğıni artırmalı;

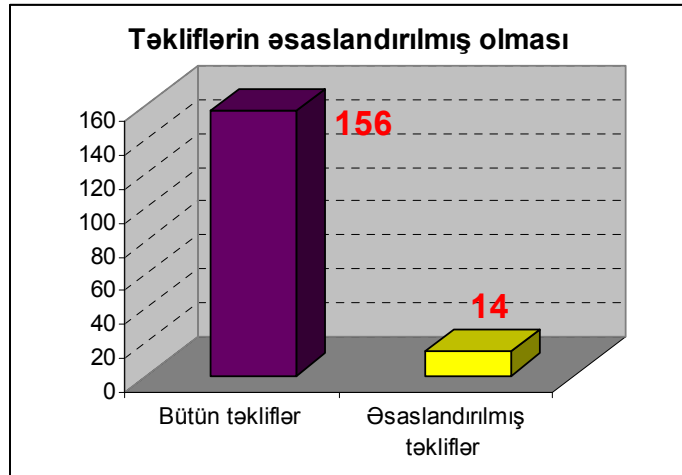
2) **Təkliflərin konkretliyi** – *bu meyar təklifin məzmununun kifayət qədər konkret olmasını və onun konkret zaman intervalında büdcə qərarlarının yaxud büdcə-vergi siyasətinin dəyişdirilməsinə və ya təkmilləşdirilməsinə ünvanlandığını əks etdirir.* Məsələn, «2008-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsində səhiyyə xərclərinin 15 faiz artırılması təklif edilir», yaxud «2008-2010-cu il Dövlət Investisiya Proqramında Ağcabədi rayon Aran qəsəbəsində orta məktəbin tikintisinə vəsait ayrılması təklif olunur», «Növbəti ilin büdcə layihəsində Azərbaycanın Yunanıstandakı səfirliyi üçün bina alınmasına vəsait ayrılması vacibdir» və s.

Təkliflərin təhlili göstərib ki, 2008-ci ilin dövlət büdcəsi haqda qanun layihəsilə əlaqədar parlamentin irəli sürdüyü **156 təklifdən 115-i** yaxud bütün təkliflərin **73,7 faizi** konkret göstərilmiş problemlərin həlli ilə bağlı olub.

Öz növbəsində, həmin **115 təklifdən isə 80-i**, yaxud bütün təkliflərin **51 faizi** bilavasitə müzakirə olunan qanun layihəsinin aid olduğu ildə (2008-ci il), yaxud büdcə zərfinə daxil edilən

orta müddətli büdcə proqramlarının əhatə edəcəyi dövrdə (2008-2010) problemlərin həllini, yaxud dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən hansısa tədbirlərin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur.

- 3) **Təkliflərin əsaslandırılma səviyyəsi** – *bu, səsələnən təklifdə həlli nəzərdə tutulan problemin nə üçün (hansı zərurətdən) həll edilməli olması və bu problemin həlli yolunu və vasitələrinin göstərilmiş olmasını nəzərdə tutur* (yəni təklifdə problemin həlli zəruriliyi və həllinin konkret mexanizmləri dəqiq göstərilir). Məsələn, «Təhsil işçilərinin orta aylıq məvacibi ilə ölkə üzrə analogi göstərici arasında 150 faizlik fərqin aradan qaldırılmasına ehtiyac var. 2008-ci ildə həmin fərqin 100 faizə endirilməsi üçün təhsil xərclərinin layihədə təklif olunan 1 milyard manatdan 1,2 milyard manata çatdırılması təklif olunur. Məhkəmə, hüquq-mühafizə və prokurorluq orqanlarının saxlanması xərclərinin 15, tikinti xərclərinin 5 faiz azaldılması sayəsində təhsil sektoru üzrə təklif olunan xərc artımını təmin etmək mümkündür».

2008-ci ilin dövlət büdcəsi haqda qanun layihəsilə əlaqədar

parlamentdə səsələnən **156 təklifdən yalnız 14-nü** yaxud bütün təkliflərin **9 faizini** yuxarıda qeyd olunan parametrlər üzrə əsaslandırılmış təkliflər kimi qiymətləndirmək olar.

- 4) **Təkliflərin büdcə və əlaqəli qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu** – *bu, səsələnən təkliflərin büdcə-vergi qanunvericiliyinin, büdcə xərclərinin ünvanlandığı sektorlar (təhsil, səhiyyə, tikinti və s.) üzrə sahə qanunvericiliyinin tələblərilə hüquqi ziddiyyətlərin olmamasını nəzərdə tutur*.

Aparılan təhlillər təkliflərin hamısının mövcud qanunvericiliyə uyğun olduğunu, qanunvericilik aktlarının tələblərinə zidd hər hansı təklifin səsələnmədiyini göstərib.

- 5) **Millət vəkillərinin çıxış və təkliflərində seçicilərinin maraqlarının ifadə olunması** - millət vəkillərinin öz seçicilərinin maraqlarını büdcədə ifadə etmək istiqamətində fəaliyyətinin təhlili üçün qiymətləndirmə meyarı olaraq aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilib:

1. ***Büdcə müzakirələrində millət vəkillərinin nə qədər hissəsi bilavasitə öz seçicilərinin (seçildiyi ərazinin) maraqlarını müdafiə etmək üçün təşəbbüs göstərib*** (çıxış edib, yaxud hansısa konkret problemin həllinə dair konkret təklif irəli sürüb)?

Monitoring göstərib ki, **18 millət vəkilli** (bütün millət vəkillərinin 15, çıxış edən millət vəkillərinin isə 27 faizi) seçildiyi ərazinin problemlərinin həlli ilə bağlı təkliflər səsələnirib.

2. ***Büdcə müzakirələrinin gedişində irəli sürülən təkliflərin nə qədər hissəsi millət vəkillərinin seçildiyi ərazinin maraqları ilə bağlı olub?***

Monitoring nəticəsində aydın olub ki, millət vəkillərinin səsələnirdikləri bütün təkliflərin **34-ü** və ya **22 faizi** bilavasitə öz seçicilərinin problemlərilə bağlı olub.

Lakin ayrı-ayrı millət vəkillərinin büdcə müzakirələri zamanı öz çıxışlarında seçdikləri ərazilərin, yaxud təmsil etdikləri seçicilərin problemlərini qaldırması parlament rəhbərliyinin narahatlığı və narazılığı ilə qarşılanıb.

MM-in sədri O.Əsədovun parlamentin 15 noyabr 2007-ci il tarixli çıxışından sitat:
«Büdcə ali iqtisad sənəddir. Burada global məsələlərdən danışımalıyıq. Hər bir deputat təmsil olunduğu rayondan danışarsa, bu, büdcə müzakirəsi olmur. 88 rayon var. Onların hamısının eyni vaxtda bütün problemlərini həll etmək mümkün deyil».

IV.5. Təkliflərin prioritetləşdirilməsi

Büdcə müzakirələrinin təhlili gedişində millət vəkillərinin səsəndirdiyi təkliflər təkrarlanma sayına görə qruplaşdırılıb. Təkrarlanma sayına görə təkliflərin reytingi aşağıdakı kimi olub:

- 1) Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi artırılın - 11 dəfə;
- 2) Hərbiçilərin məvacibi artırılın və onların mənzil təminatı yaxşılaşdırılın – 9 dəfə;
- 3) Müəllimlərin əməkhaqları artırılın – 7 dəfə;
- 4) Büdcə xərcləri üzərində nəzarət gücləndirilın - 6 dəfə;
- 5) Səhiyyə işçilərinin məvacibləri artırılın – 6 dəfə;
- 6) Sovet dövründən qalan əmanətlər qaytarılın - 5 dəfə;
- 7) Elm sahəsində çalışanların əməkhaqları artırılın - 4 dəfə;
- 8) İpoteka üçün vəsaitlər artırılın – 3 dəfə;
- 9) Diplomatların məvacibləri artırılın – 3 dəfə;
- 10) Müharibə zonasında və sərhəddə yerləşən kəndlərdə infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına vəsait artırılın – 3 dəfə;
- 11) İnhisarlarla mübarizə sərtləşdirilməlidir - 3 dəfə;
- 12) Səhiyyə xərcləri artırılın - 2 dəfə;
- 13) Pensiyalar artırılın – 2 dəfə;
- 14) Bələdiyyələrə ayrılan maliyyə yatırımları artırılın - 2 dəfə;
- 15) ARDNF-nin büdcəyə transfertlərinə limit qoyulsun – 2 dəfə;
- 16) Melorasiya tədbirləri üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər artırılın – 2 dəfə;
- 17) Gənc ailələlərə sosial qayğı artırılın – 2 dəfə;
- 18) Elmə ayrılan vəsaitlərin səmərəliliyi nəzərə alınmalı və dövlət yalnız elm tutumlu layihələri maliyyələşdirməlidir – 2 dəfə;
- 19) Elm xərcləri artırılın – 2 dəfə;
- 20) Dövlət büdcəsindən istehsal sahələrinin yaranmasına vəsait ayrılın – 2 dəfə;
- 21) İnvestisiya xərclərinin iqtisadi təsnifatı açıqlanmalıdır – 2 dəfə;
- 22) Yerdə qalan bütün təkliflərin hərəsi bir millət vəkilli tərəfindən səsəndirilmişdir.

IV.6. Deputatların təkliflərinə hökumətin yekun münasibəti

Büdcə layihəsinin təsdiq olunduğu iclasda (30 noyabr) büdcə layihəsinə hazırlayan hökumət qurumunun rəhbəri, **maliyyə naziri S.Şərifov** deputatların çıxışlarında səsələnən irad və təkliflərə hökumətin münasibətini bildirib. Onun çıxışından:

- Müzakirələr zamanı çıxışlarda qanunvericilik bazasının gücləndirilməsi, büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi, vəsaitlərdən istifadədə dövlət və ictimai nəzarətin artırılması istiqamətində hökumətin gördüyü müsbət işlər qeyd olunmuşdur;
- Hörmətli millət vəkilləri tərəfindən əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması, ölkənin elm, təhsil, səhiyyə, müdafiə, sənaye və aqrar potensialının gücləndirilməsi, qeyri-neft sektorunun, sahibkarlığın inkişafı və bu kimi digər dövlət əhəmiyyətli vəzifələrin yerinə yetirilməsi istiqamətində bir sıra dəyərli təklif və tövsiyələr irəli sürülüb;
- “Dövlət büdcəsi haqqında” qanunla birlikdə MM-ə təqdim olunan qanunvericilik aktları və büdcə göstəriciləri ilə bağlı hökumət qarşısında bir sıra məsələlər qaldırılmış, suallar verilmiş və bunlar barədə daha ətraflı məlumat verilməsi xahiş edilmişdir;

- Onu da demək istəyirəm ki, müzakirələr zamanı bir sıra tənqidi şərhlər də səsləndirilmişdi: bunların bir qismi hesab edirik ki, tam konstruktiv və hökumət üçün faydalı şərhlərdir, bəziləri isə qərəzli, əsassız və həqiqətdən uzaq şərhlər idi.
- Müzakirələr zamanı qaldırılan məsələlər hökumət tərəfindən ətraflı və diqqətlə öyrənilmiş, onların həlli yolları və mexanizmi tədqiq edilmiş və bu barədə prezidentə ətraflı məruzə olunmuşdur. Dövlət büdcəsinin imkanları daxilində həmin məsələlərin ən vaciblərinin, üstünlük təşkil edənlərinin müsbət həlli cənab prezident tərəfindən məqsədə uyğun hesab olunmuşdur.

Nazir çıxışında deputatların qaldırdıqları bir neçə məsələ ilə bağlı xüsusilə münasibət bildirmişdir:

1. Hörmətli millət vəkili tərəfindən keçmiş SSRİ-nin **əmanət banklarında dondurulmuş əmanətlərin qaytarılması məsələsi** yenidən müzakirəyə qoyulmuş və ətraflı müzakirə edilmişdir. Bu məsələ hökumət tərəfindən çox ciddi araşdırılır. Milli Məclis tərəfindən də bu məsələyə müəyyən töhfələr verilməsi və bununla əlaqədar təkliflərin verilməsi, zənnimizcə, bu işə yalnız fayda verəcək və bu məsələnin müsbət həllinə öz töhfəsini verəcək.
2. **Hərbi qulluqçuların maaşlarının artım məsələsi** də vacib hesab olunmuşdu. Bu məsələ də ölkə prezidenti İ.Əliyevin diqqət mərkəzindədir. 2008 dövlət büdcəsi layihəsində müdafiə xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə artırılacaq. Bununla belə, bildiyiniz kimi, bizim büdcə çox konservativ əsaslarla tərtib olunub. Dövlət büdcəsinin gəlirləri hesablanarkən, neftin qiyməti 1 barrel üzrə 50 dollar götürülüb. İndiki mövcud beynəlxalq bazarların konyukturasını nəzərə alsaq, dövlət büdcəsinin xeyli əlavə gəlirlər əldə edilməsi imkanları mövcuddur. Mən tam əminəm ki, bu məsələlər nəzərə alınmaqla həmin qaldırılan məsələnin həlli istiqamətində prezident tərəfindən müvafiq addımlar atıla bilər.
3. Digər qaldırılan məsələ **sosial müdafiənin gücləndirilməsi** idi. Eyni üsulda qeyd etmək istərdim ki, bu məsələyə də əlavə maliyyə təminatının yaradılması üçün dövlət büdcəsinin əlavə gəlirlərindən istifadə oluna bilər. Hesab edirəm ki, bu qərarların qəbul edilməsi 2008-ci il dövlət büdcəsinin icrası zamanı qəbul oluna bilər.
4. Bir sıra millət vəkiliyərinin təklifləri nəzərə alınmaqla **MM işçilərinin sayının artırılması, ezamiyyə və qonaq qəbulu xərcləri**, əsas vəsaitlərin və nəqliyyat vasitələrinin alınması və digər zəruri xərclərin artırılması üçün **1,6 milyon manat** vəsait ayrılması nəzərdə tutulub.

IV.7. Büdcə layihəsində dəyişikliklər

Dövlət büdcəsinin layihəsi təsdiq üçün parlamentə təqdim edilərkən ilkin variantla müqayisədə büdcənin gəlirlər hissəsi 9,9 milyon manat, uyğun olaraq xərcləri də bir o qədər artırılıb. Büdcə gəlirlərindəki dəyişikliklər əsasən MM tərəfindən büdcə layihəsinin müzakirəsi ilə paralel olaraq, müzakirə olunan qanun layihələrinin qəbulu ilə bağlı olub.

Dövlət büdcəsinin xərcləri daxilində bir sıra yerdəyişmələr edilib. Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun 62 milyon manatı, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin isə 18,5 milyon manatı - cəmi 80,5 milyon manat - azaldılaraq həmin dövrdə MM tərəfindən qəbul edilmiş bir sıra qanunlardan, ölkə prezidenti tərəfindən imzalanmış fərman və sərəncamlardan irəli gələn məsələlərin maliyyə təminatına yönəldilib. Belə ki, “Dövlət borcu haqqında” Qanuna edilən əlavə və dəyişikliklərə uyğun olaraq yaradılmış **Dövlət Zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fonduna 50 milyon manat** vəsaitin yönəldilməsi təklif edilib. Yeni inzibati ərazi nümayəndəliklərinin yaradılması ilə əlaqədar maliyyə təminatı məsələlərinin həlli büdcə dəyişikliklərində öz əskini tapıb. MM Aparatının saxlanması, deputatların iş fəaliyyətinə xidmətlə əlaqədar əlavə olaraq 1,6 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulub.

Vergi qanunvericiliyinə dəyişikliklərin müzakirəsi zamanı millət vəkillərinin təklif etdiyi 14 faizlə vergitutma həddinin 1500 manatdan 2000 manata qaldırılması məsələsi də müsbət həllini tapıb.

IV.8. Büdcə müzakirələrinin gedişi və formatı ilə bağlı problemlər

1. 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi heç də qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu kimi, 3 oxunuşda deyil, yalnız birinci oxunuşda müzakirə edilməklə ikinci oxunuşa çıxarılan kimi qəbul olunub. Büdcə müzakirələrinin stenoqramının izlənilməsi göstərib ki, layihənin daha sürətlə (2-ci oxunuşda) qəbul edilməsi ilə bağlı protokol qaydasında qərar qəbul edilməsi proseduruna əməl olunmayıb.
Bu məsələ millət vəkili **P.Hüseyn** tərəfindən noyabrın 30-dakı iclasda qaldırılıb: *“Bizə məlum deyil və biz bu gün bilmirik ki, biz ötən dəfə, elə bu gün dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin, büdcə zərfinə daxil olan qanun layihələrinin hansı oxunuşunu həyata keçiririk? “Büdcə sistemi haqqında” qanuna görə büdcənin müzakirəsi MM-in daxili nizamnaməsinə əsasən müəyyən edilir. Burada da sədrə səlahiyyət verilir ki, layihəni bir oxunuşda müzakirəyə çıxara bilər. Amma bu, elan olunmayıb, ona görə də anlaşılmazlıq yaranır”*.
2. Stenoqramların təhlili göstərib ki, millət vəkillərinin çıxışları üçün nəzərdə tutulan 10 dəqiqəlik müddət 5 dəqiqəyə salınıb. Noyabrın 15-dəki iclasda reqlamentin 5 dəqiqəyə endirilməsi millət vəkillərinin iradələri ilə qarşılanıb. Millət vəkilləri **A.Rəhimzadə, M.Həsənova və E.Axundova** çıxışlar üçün vaxtın 5 dəqiqəyə endirilməsinə etiraz ediblər. Halbuki hesablamalar göstərir ki, 10 dəqiqəlik reqlamentin saxlanması şəraitində müzakirəyə yazılan millət vəkillərinin tam çıxış etmələri üçün parlamentin yalnız bir gün əlavə iclasının keçirilməsi tələb olunardı. Həmin vaxt isə qanunvericiliyə əsasən, dövlət büdcəsinin təsdiqi üçün tələb olunan son təqvim müddətinin bitməsinə bir aydan çox vaxt qalırdı.
3. Büdcə layihəsinə edilən dəyişikliklərin təqdim edilməsi zamanı qanunvericiliyin tələbləri yenə pozulub: dəyişikliklər nə mətn, nə də elektron şəkildə millət vəkillərinə əvvəlcədən çatdırılmayıb. Deputatlar dəyişikliklər barədə yalnız maliyyə nazirinin çıxışı vasitəsi ilə xəbər tutublar və bunun əsasında təsdiq ediblər.

Nəticə

1. Büdcə layihəsinin parlament müzakirələri ciddi prosedur pozuntuları və kəskin zaman məhdudiyyətləri ilə müşayiət olunub;
2. Parlamendə büdcə müzakirələrinin dəqiq proseduru işlənilmədiyindən müzakirələr əsasən yaygın və formal prosedur xarakteri daşıyır;
3. büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı millət vəkillərinin öz seçicilərinin maraqlarını ifadə etmək cəhdləri və təşəbbüsləri parlament rəhbərliyi tərəfindən anlaşılmaz bir narahatlıq və narazılıqla qarşılanıb;
4. büdcə müzakirələri zamanı millət vəkillərinin irəli sürdükləri təklif və tövsiyələr büdcə qərarlarının qəbulu zamanı, demək olar, nəzərə alınmır. Millət vəkillərinin çıxışlarında səslənən 156 təklifin yalnız 2-si büdcə layihəsində edilən dəyişikliklərdə nəzərə alınıb.

V. Millət vəkillərinin dövlət büdcəsilə bağlı məlumatlılığının qiymətləndirilməsi

Büdcə layihəsi müzakirələrinin peşəkarlığı və nəticəliliyi həm də millət vəkillərinin dövlət büdcəsi ilə bağlı məlumatlılıq səviyyəsindən və onların təqdim olunan büdcə sənədlərini “oxuma” dərəcəsindən birbaşa asılıdır. Buna görə də monitorinq çərçivəsində həm də millət vəkillərinin dövlət büdcəsilə bağlı məlumatlılıq səviyyəsi qiymətləndirilib. Bunun üçün 2008-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsinin parlamentin plenar iclaslarında müzakirəsinə start verilən gün layihənin işçiləri bir sıra millət vəkilləri arasında kiçik sorğu-müsahibə keçiriblər. Sorğu-müsahibələrə təsadüfi seçmə qaydasında 23 millət vəkili cəlb edilib və onlara cəmi 2 sualla müraciət olunub.

1. «**Növbəti ilin büdcəsindən ən çox vəsait ayrılan istiqamətlər hansılardır və bu barədə konkret rəqəmlərlə danışmaq mümkündürmü?**» sualına 23 millət vəkili hamısı «bəli» cavabını versələr də, onlardan yalnız **9 nəfəri** (sorguda iştirak edənlərin **39,1 faizi**) təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və tikinti xərclərinin məbləği, əvvəlki ilə nisbətən dinamikası, təqdim olunan yeni büdcədə xüsusi çəkisi barədə dəqiq bilgiyə malik olub.
2. «**Siz indiki büdcədə ilk növbədə nəyi dəyişərdiniz?**» sualına cavablar belə olub:
 - a) Təhsil və səhiyyə işçilərinin əməkhaqları artırılınsın - 3 nəfər;
 - b) Elm xərclərinin artırılmasına ehtiyac var - 1 nəfər;
 - c) Mədəniyyət xərcləri artırılınsın - 1 nəfər;
 - d) Əlil və imkansız ailələrin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi xərcləri artırılınsın - 1 nəfər;
 - e) Təkliflərimi müzakirələrdə səsəndirəcəyəm - 3 nəfər;
 - d) Büdcədə diqqətdən kənar qalan nəşə yoxdur, hər şey nəzərə alınıb - 14 nəfər.

Monitorinqdən əldə olunan nəticələr

2008-ci ilin dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin monitorinqindən aşağıdakı yekun nəticələr əldə olunub:

1. Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində dövlət büdcəsi layihəsinin parlament müzakirələrinin xüsusi proseduru nəzərdə tutulmayıb. Belə müzakirələr bütün qanun layihələri üçün nəzərdə tutulan vahid prosedurlar çərçivəsində aparılır;
2. 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi və büdcə paketinin MM-ə təqdim edilməsi və mətbuatda dərci zamanı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş prosedur qaydalarına tam əməl olunmayıb;
3. Büdcə layihəsinin MM-in daimi komissiyalarında müzakirəsinin dəqiq işlənilmiş proseduru olmadığından belə müzakirələr yaygın və formal xarakter daşıyır;
4. Büdcə layihəsinin parlament müzakirələri ciddi prosedur pozuntuları və kəskin zaman məhdudiyyətləri ilə müşayiət olunub;
5. Parlamendə büdcə müzakirələrinin dəqiq proseduru işlənilmədiyindən müzakirələr əsasən yaygın və formal prosedur xarakteri daşıyır;
6. Büdcə layihəsinin müzakirəsi zamanı millət vəkillərinin öz seçicilərinin maraqlarını ifadə etmək cəhdləri və təşəbbüsləri parlament rəhbərliyi tərəfindən anlaşılmaq bir narahatlıq və narazılıqla qarşılanır;
7. Büdcə müzakirələri zamanı millət vəkillərinin irəli sürdükləri təklif və tövsiyələr büdcə qərarlarının qəbulu zamanı, demək olar, nəzərə alınmır (millət vəkillərinin çıxışlarında səsələnən 156 təklifin yalnız 2-si büdcə layihəsində edilən dəyişikliklərdə nəzərə alınıb).